

ÉRTÉKKÖZÖSSÉG(EK) ÉS ÉRTÉKKONFLIKTUS(OK) A MAGYAR POLITIKAI KÖZÖSSÉGBEN*

Ez a tanulmány arra kérdez rá, hogy mi magyarázza az éles értékkonfliktusokat a magyar nyilvánosságban. Abból a feltételezésből indul ki, hogy a parlamentáris demokráciák politikai közösségeinek szükségük van közösen osztott értékekre továbbélésükhöz. Ez a belátás a republikánus hagyományból ismert, de a híres Böckenförde-paradoxonhoz is sok köze van. E megfontolás alapján meglehetősen problémásnak tűnik, hogy a magyar politikai közösségnek mintha nem lennének ilyen közös értékei. A történeti áttekintés bizonyos történeti tényekre fókuszál, melyek magyarázhatják e hiányt. A 20. század traumatizáló eseményei közül kitér Trianonra, a Holokausztra és a kommunista hatalomátvételre, illetve 1956-ra. A történeti traumák eredményeképpen a közgondolkodásban éles megosztottság tapasztalható: a politikai elfogultságok és rajongások megosztják a társadalmat és a nemzetet is. A pártfőtitkár, Kádár János az 'Oszd meg és uralkodj!' elvét hagyta utókorára, és ez a hagyomány túlélte a rendszerváltást, és megakadályozta egy egészséges és autonóm civil társadalom (bürgerliche Gesellschaft) létrehozását. Kétharmados felhatalmazásával a Fidesz 2010 után egy új Alaptörvényt alkotott, azzal az alig titkolt céllal, hogy felülről közösségi értékeket vezessen be a nyilvánosság fórumai számára. A tanulmány szerint ez eleve kudarcra ítélt vállalkozás, s kizárólag csak akkor valósítható meg, ha a civil társadalom képesnek bizonyulna önmaga újraalkotására – mégpedig a hatalom beavatkozása nélkül.

1. ELVI ALAPOK: KÖZÖSSÉG ÉS ÉRTÉK A PARLAMENTÁRIS DEMOKRÁCIÁBAN

Bár az alkotmányos demokráciák egyik megkülönböztető jegye, hogy az alkotmány garantálja az egyén védelmét az állam túlhatalmával szemben (az egyéni emberi és alkotmányos jogok formájában), e politikai berendezkedés tartós fennmaradása szempontjából is kulcsjelentősége van az egyéni túli dimenzióknak, vagyis egy tényleges, a szó eredeti értelmében vett politikai közösség megteremtésének és működtetésének.¹

* Köszönettel tartozom Pap András Lászlónak, a szöveg korábbi változatához nyújtott opponensi véleményéért.

¹ A politikai értékeknek az egyéni cselekvéshez kapcsolódó elméletét nyújtja BALÁZS Zoltán: *Politikai értékelmélet* (Budapest: L'Harmattan 2007).

A modern európai rendszerekben a közösség vonatkozásában hagyományosan inkább a társadalom és az állam szférájának elválasztására került a hangsúly. Az mindig is világos volt, hogy jól működő civil társadalom (itt most e fogalmat a politikai közösség hagyományos elnevezéseként használom, lásd még *koinōnía politiké, societas civilis, civil society!*) nélkül nem képes hatékonyan működni az alkotmányos demokrácia intézményrendszere.² Ám azt is be kell látni, hogy a civil társadalom maga is csak akkor maradhat életben, ha tagjai rendelkeznek azzal a közösségérzettel, amely a politika intézményrendszereinek működését olajozza. Erre a közösségi vonatkozásra sem a klasszikus liberalizmus, sem a szociális érzékenységgű, emberjogi aktivizmusra berendezkedő 20. századi liberalizmus nem fordított kellő figyelmet, s erre épp az egyébként jórészt baloldali ihletettséggű közösségelvű filozófia hívja fel figyelmünket.³ Emellett persze a republikánus politikai erények iránti kortárs érdeklődés és az „alkotmányos patriotizmus” kortárs diskurzusa is fontosnak tartja a közösséget.⁴ Már a közvélemény demokratikus kontrollszerepére vonatkozó klasszikus irodalom is e konklúzió irányába mutatott.⁵ Ugyancsak ebbe az irányba mutat az Ernst-Wolfgang Böckenförde német alkotmánybíró nevéhez fűződő felismerés, amelyet Böckenfördeparadoxonként tartunk számon, s melynek lényege az a belátás, hogy a liberális demokrácia nem képes garantálni azoknak az értékeknek a társadalmi újratermelődését, amelyeknek működése alapul.⁶ A volt német alkotmánybíró szerint e rendszerek zavartalan működésének az a feltétele, hogy a polgárok maguk is osszák azokat az előfeltevéseket, amelyek a politikai intézmények működését megalapozzák, s aktívan akarják is ezen intézményrendszer fennmaradását. Ha ugyanis nem osztják azokat az értékeket, melyeknek kifejeződése a politikai intézményrendszer, akkor ez utóbbi nem is fog tudni zavartalanul működni. A képviseleti demokrácia lényege ugyanis az, hogy a politikai álláspontok artikulálódnak, s a többségi elv mentén az egész közösség számára elfogadható, mert az egész érdekeire tekintő politikai döntéseket hoznak a képviselők; továbbá a végrehajtó, valamint az igazságszolgáltató hatalmi ág működését is ezek az értékek határozzák meg. Ha az állam intézményes működése mögött nem tétélezhetnénk a közösség értékeit mint az egyéni érdekeken túlmutató szempontot, valójában az egyén szempontjából csak addig lehetne elfogadható a többségi elv, amíg

² Jean L. COHEN: *Civil Society and Political Theory* (Cambridge, MA: MIT Press 1994). A két fogalom, állam és társadalom elválasztása a skót felvilágosodás eredményeire támaszkodó Hegel nevéhez fűződik: Norbert WASZEK: *The Scottish Enlightenment and Hegel's Account of „Civil Society”* (Dordrecht: Kluwer Academic Publishers 1988).

³ HÖRCHER Ferenc (szerk.): *Közösségelvű politikai filozófiák* (Budapest: Századvég 2002).

⁴ Lásd a kortárs republikanizmus két, Quentin Skinner és Philip N. Pettit nevéhez kötődő irányzatát. Az alkotmányos patriotizmus (*Verfassungspatriotismus*) Adolf Sternberger és Jürgen Habermas német teoretikusok nevéhez köthető. Az irányzatról átfogóan magyarul lásd FERENCZI Enikő: „Az alkotmányos patriotizmus kritikái” *Erdélyi Múzeum* 2012/1. 74–83.

⁵ Habermas vonatkozó klasszikus műve Jürgen HABERMAS: *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása. Vizsgálódások a polgári társadalom egy kategóriájával kapcsolatban* (Budapest: Gondolat 1993).

⁶ A paradoxon a következő formában fogalmazódott meg: „Der freiheitliche, säkularisierte Staat lebt von Voraussetzungen, die er selbst nicht garantieren kann” Ernst-Wolfgang BÖCKENFÖRDE: *Staat, Gesellschaft, Freiheit* (Frankfurt am Main: Suhrkamp 1976) 60. A kérdésről lásd HÖRCHER Ferenc: „Prepolitical Values? Böckenförde, Habermas and Ratzinger and the use of the Humanities in Constitutional Interpretation” in uő.: *A bölcsészettudományok hasznáról/Of the Usefulness of the Humanities* (Budapest: L'Harmattan 2014) 87–101.

az elfogadott döntések egybeesnek egyéni érdekeivel. Az állami szintű politikai szerveződés szükségessé tesz egy olyan közösen osztott értékeket felvillantó horizontot, amellyel az egyén akár saját érdekeit háttérbe szorítva is képes azonosulni. Erre utal Mill, amikor – Kant nyomán, s persze csak a megfelelő feltételek teljesülése esetén – a többségi döntéshozatallal való azonosulást a liberális felfogás alapkövének tekinti.⁷ De az összefüggés a politikai intézményrendszer által generált döntések és a közösség látens, mert legtöbbször nem tisztán artikulált értékrendje között nem csak a normatív, kantianus politikaszemlélet felől látható be. Egy realista politikai felfogás sem gondolhatja azt, hogy – főként a médiapolitizálás korában – sokáig fennállhat a két (az „állami” és a „civil”) értékrend közötti alapvető különbség. Már a sem demokratikus demagógiával, sem kantianus normatív politikai felfogással nem vádolható Tocqueville is belátta ezt az összefüggést, elsősorban *Az amerikai demokrácia* című könyvében,⁸ s persze leginkább az újonnan létrejött Amerikai Egyesült Államok vonatkozásában.⁹

2. ELVI ALAPOK: A KONSZENZUSOS ÉS A KONFLIKTUSOS DEMOKRÁCIA HAMIS ALTERNATÍVÁJA

A parlamentáris demokráciát működtető politikai közösségek előtt az irodalom szerint két lehetőség áll.¹⁰ Vagy a politika lényegét alkotó konfliktus kerül működésük középpontjába, s a kétpólusú pártrendszerek angolszász logikáját érvényesítik, vagy megpróbálják a politikai küzdelem alapját jelentő konfliktust domesztikálni, ahogyan ezt a kontinentális politika némely példája mutatja, elsősorban is a svájci és az osztrák politikai kultúra, s más módon a háború utáni német politikai rendszer. E politika-felfogás a konszenzuskényszer mindent felülíró követelményét állítja a politika résztvevői elé.¹¹ Az első nézet abból indul ki, hogy az emberek s kisebb, közvetlen közösségeik nem képesek saját érdekeik fölé emelkedni, így a politikai közösség működéséből kiiktathatatlan a küzdelem, a harc.¹² Nincs olyan közös érdek, amely felül tudja írni ezt az agonisztikus logikát, s tulajdonképp csak a küzdelem tudja egymáshoz kötni az ellenséges táborokat. Az összetartó elem maga a hatalomért vívott harc, a közösségi tapasztalat forrása nem több, mint a rivalizálás. Ezzel szemben a másik oldalon a konszenzusos demokrácia modellje áll, amelynek lényege a politikai különbségek meghaladása egy egyeztetéses folyamat révén, vagyis az egyéni vagy részérdek részleges vagy tökéletes alárendelése a közösnek tudott értékeknek. Míg a konfliktusos demok-

⁷ Lásd John Stuart MILL: *A szabadságról* [ford. PAP Mária] (Budapest: Kriterion 1983) I. fejezet.

⁸ Alexis de TOCQUEVILLE: *Az amerikai demokrácia* [ford. ÁDÁM Péter et al.] (Budapest: Európa 1993).

⁹ Hasonló belátásra jut a francia forradalom kirobbanását vizsgáló művében is. Alexis de TOCQUEVILLE: *A régi rend és a forradalom* [ford. HAHNER Péter] (Budapest: Atlantisz 1994).

¹⁰ Arend LIPHART: *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries* (New Haven: Yale University Press 1999).

¹¹ A konfliktus és a konszenzus politikai modell-fogalmi különösen a Thatcher-korszakban kerültek előtérbe. Lásd Martin J. SMITH: „From Consensus to Conflict: Thatcher and the Transformation of Politics” *British Politics* 2015/1. 64–78. A konszenzus helyére időnként a kompromisszum gyengébb követelménye kerül.

¹² A gondolatmenet mögött sokszor felfedezhető Carl Schmitt barát-ellenség fogalomparja. Carl SCHMITT: *A politikai fogalma* (Budapest: Osiris 2002).

rácia a „Politika mindenek fölött!” elvét vallja, s minden emberi viszonylatban felfedezi az ember összeütközésekre hajlandó természetét, a konszenzusos demokrácia modellje tagadja a politikai relevanciáját, és megpróbálja meghaladni a pártoskodás pártütő, tehát végső soron az egész közösségnek ártó szellemét.¹³

E szembeállítás valójában két ideáltípusra osztja a politika általában egyáltalán nem szintiszta paradigmákban megvalósuló világát, s vagy-vagy logikájával hamis alternatívát kínál. A kétféle felfogás önmagában sehol nem valósulhat meg, s valószínűleg egyáltalán nem bizonyulna üdvösnek, ha valamelyik mégiscsak valóra válhatna. Két olyan szempontot nevesítenek, melyek nélkül az alkotmányos demokrácia egyáltalán nem tudna működni. Hiszen a pártok közötti rivalizálás a pártokon keresztül artikulálódó politikai nézetek versenyének feltétele. A rivalizálást felülíró közös érték, ami a konszenzusos demokrácia működése mögötti legfontosabb belátás, azonban szintén nélkülözhetetlen feltétele a parlamentáris demokráciának. A parlamentáris politika világában tehát mindkét szempontnak érvényesülnie kell. Ám minden megvalósult demokrácia kialakítja e két elv sajátos együttállását. A mindenkori politikai kérdés éppen az, hogyan biztosítható a két elv párhuzamos érvényesülése, vagyis az, hogy a politikai verseny és a közös értékrend egyaránt kifejtse a maga üdvös hatását a politika résztvevőire.

3. TÖRTÉNELMI ELŐZMÉNY: TRAUMATIZÁLT POLITIKAI KÖZÖSSÉG

Ahhoz, hogy a dinamikus változó politikai környezetben a közösség egésze nevében és érdekében eljáró döntéshozók képesek legyenek az ingatag finom egyensúly megtalálására, arra van szükség, hogy a közösség közös „politikai tudása” olyan tapasztalatokra épüljön, amelyek bölcs belátásra vezethetnek.¹⁴ A politika világában persze a bölcsesség nem az antik *szophia* értelmében vett örökérvényű filozófiai belátást jelent, hanem a *phronészisz* értelmében vett gyakorlati tudást. Ám egy ilyen, a közösség túlélését, sőt virágzását biztosító gyakorlati bölcsesség sem tud kialakulni a közösség egészséges közösségi identitása, valamifajta természetes és közösen osztott józan ész (*sensus communis*) érvényesülése nélkül. Ez utóbbi pedig azt feltételezi, hogy a közösségi emlékezet¹⁵ a megfelelő következtetések levonását tegye lehetővé – vagyis a hosszú időn át csiszolódó hagyományok¹⁶ önreflektív működtetését követeli meg. Hogy a hagyomány öntisztulása és a józan ész elvei szerinti kikristályosodása megtörténhessen, szerencsés történelemre, s a történelemmel való bátor és invenciózus szembenézésre van szükség.

Ki kell mondanunk: meglátásunk szerint a magyar politikai közösség nem rendelkezik ezzel a gyakorlati bölcsességgel. E hiánynak elegendő magyarázata az, hogy

¹³ A latin *factio* fogalma a római politikában a pártütést jelentette, vagyis a részérdeknek az egész fölé helyezését.

¹⁴ A politikai tudás fogalmáról lásd LÁNCZI András: *A politikai tudásról* (Máriabesenyő – Gödöllő: Attraktor 2012).

¹⁵ A kollektív emlékezet fogalmát pl. Maurice HALBWACHS vette vizsgálat alá, *Az emlékezet társadalmi keretei* (1925) című művében, magyarul részletek in FERGE Zsuzsa (szerk.): *A francia szociológia* (Budapest: KJK 1971) 124–131.

¹⁶ A hagyomány fogalmát a politikai filozófia szempontjából Michael Oakeshott, a szociológia szempontjából Edward Shils elemezte.

traumatizált közösségről van szó, amely a 20. század során olyan sokkoló élményeken esett át, melyeknek feldolgozására a közösségi tudatnak még – a sorozatos történelmi vereségek és kudarcok, az ismétlődő hibás döntések következtében – nem volt elegendő ideje és – sikerélmények hiányában – főként lelki ereje. Ezek a történelmi események sokszor – részben vagy egészben – önhibájából következtek be, s ilyenkor az önkritika helyett gyakran fordult az önfelmentés és a bűnbakképzés mechanizmusához.¹⁷ A magyar politikai közösség többször esett áldozatul nagyobb hatalmak torzsalkodásának vagy prédászerező stratégiájának is. Mindezek és más okok miatt a tragikus tapasztalatokból fakadó trauma feldolgozása elmaradt. Ehhez persze nem pusztán arra volna szükség, hogy kimondassék az áldozat felelőssége is saját sorsának alakulásáért. Nemcsak az áldozat esik át lelki megrázkódtatáson, hanem a bűnös is. Ezért a bűnök terhelte nemzeti közösségi tudatnak is szüksége van valamifajta traumaterápiára. A szembenézés által nemcsak a morális megtisztulásra, hanem az önbecsülés visszaszerzésére is szüksége van ennek a politikai közösségnek.

Az alábbiakban sorra vesszünk néhányat a még mindig feldolgozásra váró történelmi kataklizmák közül.

3.1. TRIANON

Az első világháborút követő békeszerződés hazánkra vonatkozó alfejezetével, a trianoni békediktátummal a nemzetközi közösség kétségtelenül súlyos büntetést rótt a világháborúból vesztes félként kikerülő magyar politikai közösségre. Történelmileg birtokolt területe túlnyomó részét elcsatolták, sőt, a határok radikális átrajzolásával lakossága jelentős hányadát is elveszítette. Persze nyilvánvaló, hogy az elhibázott világháborús stratégia mellett a korábbi évtizedek elhibázott nemzetiségi politikája is felsejlik a súlyos és méltatlan békeszerződés mögött. Az is biztos, hogy a trianoni megegyezés aláírását megelőzően az ország viharos gyorsasággal cserélődő politikai elitjei sorra kudarcot vallottak a diplomáciában. Ennek ellenére nemcsak a Horthy-rendszer politikai ideológiája sulykolta a revizionizmus jegyében azt, hogy igazságtalan döntés született. Ám a nemzetközi szerződéseket a győztesek írják, s ezért ezeket nyilván nem lehet valamely elvont igazságosság-eszmény jegyében értékelni. Ezért nyilvánvalóan eltévedt a magyar közgondolkodás, amikor Trianont kiáltotta ki bajaink egyik legfontosabb okának.

Mit több, a traumát csak elmélyítette és különösen súlyossá tette feldolgozásának balul elsülő kísérlete. A két világháború közti időszakban az egész politikai diskurzust eluraló revizionizmus ugyanis, ahelyett hogy megpróbált volna szembenézni az új helyzettel, folyamatosan a múlt felpanaszolását tartotta napirenden, az igazságtalannak tartott békediktátum felülvizsgálatát követelte a nagyhatalmaktól, s hamis reményeket, illúziókat ébresztett a politikai közösség tagjaiban. Ezzel fatális módon hozzájárult a második világháborúba való bekapcsolódáshoz, a hamis reményekhez és a szégyenletes bűnbakképzési mechanizmusokhoz.

¹⁷ Erről Bibó István ír mély empátiával, de könyörtelenül kimondva az igazságot.

3.2. A HOLOKAUSZT

A második világháborúba hasonlóan elhibázott politika révén keveredett az ország, mint az előzőbe. S legnagyobb lélekszámú vesztesége nem is katonai természetű volt. A sokszázézes katonai veszteség¹⁸ európai összehasonlításban is megdöbbentő, de ennél jóval nehezebben feldolgozható az a több mint félmillió áldozat, akik zsidó származású magyar állampolgárokként veszítették életüket a Holokauszt során.¹⁹ Különösen azért nehéz ez utóbbi veszteség felett nyugovóra térni, mert a megsemmisítő táborok minden emberi méltóságukból kiforgatták az általuk kivégzetteket, s ráadásul a fennálló magyar államhatalom saját eszközeivel is kiszolgálta a zsidóság kiirtására ráálló német hadigépezetet, vagyis a magyar politikai vezetés így saját polgárai ellen fordult. Ez a súlyos belső, a polgári közösséget belülről feldúló skizma nem csupán a Szálasi-féle vészorszak brutális kivégzései idején jelent meg, hanem megnyilvánult már korábban, a Horthy-rendszer zsidótörvényeiben is, mely szintén kriminalizálta a zsidóságot.²⁰ Azután az állam saját lakossága ellen forduló hatalomgyakorlása megnyilvánult a különböző időszakokban (legjellemzőbben 1944 nyarán) deportáltak ellen is, hiszen a deportálások lebonyolításában a magyar hatóságok aktívan közreműködtek. A holokauszt olyan sebet ütött a magyar politikai közösség egészének önképén, amelyet nem sikerült orvosolni mind a mai napig.

Mint utaltunk rá, a zsidósággal szembeni előítéletek nem kizárólag a holokauszt idején nyilvánultak meg Magyarországon. Előtte is, utána is jelen voltak és vannak a magyar politikai közösségben, vagyis a lakosság körében is. Ennek a kifejezetten veszélyes gondolkodási sémának megszépítő neve a népi-urbánus vita, amely a két világháború közötti időszakban bontakozott ki, részben állami politikai hátszéllel, és azután a kommunista uralom után is tovább tudott élni, ismét csak a kommunista hatalom politikai elképzeléseinek megfelelően. Bár a rendszerváltás nemzedéke megkísérelte meghaladni a nemcsak terméketlen, de politikailag kifejezetten önsorsrontó vitát, annak utózóngéi mind a mai napig jelen vannak a közgondolkodásban.

3.3. SZOVJET KOMMUNISTA HATALOMÁTVÉTEL

A nyugati politikai szövetség a második világháború idején hozott stratégiai döntés következményeként – amely az egyik totális hatalmat, a kommunista Szovjetuniót választotta szövetségesnek (annak minden következményével) a másik totális hatalom, a náci Németország elleni háborúban – átengedte a Kelet- és Közép-Európa feletti uralmat a Szovjetunióknak. E döntés negatív hatása többek között Magyarországon

¹⁸ KOLLEGA TARSOLY István (főszerk.): „Magyarország vesztesége a második világháborúban” in uő. (főszerk.): *Magyarország a Huszadik Században* I. köt. (Szekszárd: Babits 1996–2000), *mek.oszk.hu/02100/02185/html/74.html*.

¹⁹ Az adatok a jelenlegi és a háborúban visszanyert területek lakosaira összesítve vonatkoznak. STARK Tamás: „A magyar zsidóság a vészorszakban és a második világháború után” *Regio* 1993/3.

²⁰ KARSAI László: „A magyarországi zsidótörvények és -rendeletek, 1920–1944” in MOLNÁR Judit (szerk.): *A holokauszt Magyarországon európai perspektívában* (Budapest: Balassi 2005) 140–163, *www.hdke.hu/files/csatolmanyok/09_KarsaiLaszlo_AMagyarorszag_i_zsidotorvenyek.pdf*.

csattant. Bár rövid ideig élt még a remény, hogy a választók akaratát nem irhatja felül a nagypolitika logikája, 1948-ra végleg elvesztette az ország szuverenitását, s több mint negyven éven át a szovjet blokk szatellitországává vált. Ebben az időszakban nem pusztán az lehetetlenítette el a politikai közösség akaratának érvényesülését, hogy a pártállami berendezkedésnek megfelelően egy szűk hatalmi elit vált élet és halál urává, s e hatalmával a pártvezetés embertelen módon vissza is élt, hanem mindehhez hozzáadódott még az idegen hatalom megszállása, amely még ha a legemberségesebb pártvezetés is irányította volna az országot, akkor is végképp lehetetlenné tette volna azt, hogy az állampolgárok beleszólást kapjanak országuk ügyeinek intézésébe.

3.4. 1956

A szovjet megszállás az egész keleti blokkot paralizálta: ebben a régióban az emberek képtelenek voltak egységesen fellépni az elnyomó hatalommal szemben, amely ismét a megfélemlítés minden békeidőben használatos eszközét hajlandó volt alkalmazni saját polgárai ellen, amit a szovjet tankok is erőteljesen bátorítottak. Ám a kelet-európaiak azért nem mindig és nem mindenütt adták meg magukat harc nélkül. 1956, 1968 és 1980 legendás éve a kelet-európai ellenállásnak: Budapest, Prága és Gdansk nevéhez a hősi ellenállás képzele joggal társulhatott, hisz a három évszám három forradalmat jelöl, melyeket bátor politikai vezetők kezdeményeztek a hatalmi túlerővel szemben, s melyek mellé mindhárom esetben a politikai közösség többsége odaállt.

A magyar '56 azonban azért különös, mert – bár a rendszerváltásnak legfontosabb előzménye és hivatkozási alapja volt – öröksége fölött is, a rendszerváltás pillanatától mind a mai napig marakodnak a politikai erők és székértáborok. Ennek megfelelően letagadhatatlan morális hozadéka sem tud érvényesülni. Vagyis ebben az ügyben is igaznak tűnik a megállapítás, hogy a részérdekek felülírják az egész politikai közösség számlájára elkönnyvelhető nyereséget.

Az is sajátos '56 magyarországi percepciójában, hogy nemcsak – a függetlenségi hagyománynak megfelelően – az elnyomó szovjethatalommal szembeni erkölcsi felsőbbrendűség-érzet befolyásolja a forradalom magyar utóéletét, hanem ehhez hozzájárul még a Nyugattal szembeni erkölcsi kritika is, amiért az „cserbenhagyta” a hősokeket, nyilvánvaló nagypolitikai megfontolásokból (értsd ezalatt a szuezi válságra fordított nyugati figyelmet). Így az eltiport szabadságharc emléke nemcsak a kommunista elnyomókkal szembeni közös ellenállás élményét jelenti, hanem a Nyugattal szembeni szemrehányást is tovább élte, ami csak tovább erősíti a közösségi főbiákat, ahelyett hogy hozzájárulhatna azok terápiájához.

4. A KÁDÁRIZMUS ROSSZ HAGYATÉKA: OSZD MEG ÉS URALKODJ!

Mind a holokauszttal kapcsolatos gyászmunka és közösségi önkritika elmaradásához, mind az '56-os forradalommal kapcsolatos nemzeti konszenzus kialakításának hiányához döntő mértékben járult hozzá az '56 után uralomra lépő Kádár-rendszer emléke-

zet-diktatúrája és saját polgáraival szembeni mindennapos elnyomó politikája. Kádár János eleinte keménykezü diktátorként lépett föl, aki a felkelés számos résztvevőjét végeztette ki, vagy íteltette súlyos börtönbüntetésre. A későbbiek során azonban folyamatosan lazította a látványos elnyomás szigorát, s helyébe a közösség megosztását, az egyéni érdekek érvényesítésének lehetőségét és ebből kifolyólag a közösségi értékek háttérbe szorulását, az egyén morális korrumpálását állította. Legfontosabb stratégiája az állam polgáraival és kisközösségeivel szemben az „Oszd meg és uralkodj!” elve volt, amit nagy hatékonysággal alkalmazott, úgy a politikai ellenzékkel, mint a kulturális és véleményformáló elitel szemben is. Ennek megfelelően a rendszer hatása hosszú távon, tehát a felszámolása utáni időszakban sokkal rombolóbb, mint a pusztán totalitárius Rákosi-rendszeré volt, mert – szemben az elnyomás tiszta képletével – a kádárizmusról az eltérő részérdekek különböző emlékeket őriznek, és másként adják tovább a későbbi generációknak a korábbi rendszer „örökség”-ét. A Rákosi-rendszernek aligha lennének nyilvános védelmezői, míg a Kádár-rendszer relativizálásának számos esetben lehetünk tanúi. Elmondható, hogy mind a mai napig posztkádárista társadalmi közeg jellemzi a magyar politikai közösség nyilvánosságát és az emberek hétköznapi moráljára is ez nyomja rá bélyegét. Mindezt még rombolóbbá teszi, hogy a morális korrumpálásnak voltak korábbi hagyományai is, gondoljunk akár a Kiegyezést követő panamázásra, vagy a két világháború közötti urambátyám-világra. Majd’ százötven éves örökség, hogy az egyéni felelősség liberális elve, és a közösségi célokat szolgáló konzervatív áldozatvállalás eszménye hiányzik e magyar hagyományrendből.

5. AZ ELMARADT ÉRTÉKKÖZÖSSÉG-TEREMTÉS

A rendszerváltás értékteremtési deficitjében az is közrejátszott, hogy a rendszerváltó elit nem volt képes a múltat lezárni, s így megszabadítani a társadalmat és a politika világát is a kádárizmus, s a mögötte meghúzódó, korábban is érvényesülő lakájmentalitás rosszféle hagyatékától. Egy korábbi írásomban kifejtettem, hogy miért tekintem a rendszerváltást „értékhiányos”-nak.²¹ Úgy gondolom, a nemzeti kerekasztal mellett ülő politikai erőknél hatalmas érdeme, hogy tárgyalásaik eredményeképp sikerült elkerülniük az erőszak alkalmazását a rendszerváltás folyamata során: ennyiből a magyar átalakulás is „bársonyos” forradalom volt.²² Ám a konfliktusok tompításának az volt az ára, hogy egyik fél sem kívánta kielezni az értékkülönbségek kérdését. Mindenki osztotta azt a nézetet, hogy a rendszerváltás alkujának a praktikus kérdésekre kell koncentrálnia, nem kell megfogalmaznia a következő rendszer értékrendjének alapjait, hiszen nyilvánvalónak tűnt, hogy értékalapon nem lehetett volna konszenzust teremteni a rendszerváltás erői között. Ezért az az alapító gesztus, egyfajta társadalmi szerződés megkötése, amit pedig a történelmi kegyelmi pillanat elvileg felkínált, elmaradt.²³ Az egyébként hatékonyan bizonyult gyakorlatias, mert az értékkérdéseket kerülő,

²¹ HÖRCHER Ferenc: „Az értékhiányos rendszerváltás. Jogelméleti és politikai filozófiai megfontolások” *Fundamentum* 2003/1. 62–72.

²² A kifejezést (*sametová revoluce, nežná revolúcia*) a csehszlovákiai rendszerváltásra szokták használni.

²³ Ilyen szempontból a hazai rendszerváltás eltér mind a Moncloa-paktummal megpecsételt spanyol, mind a történelmi igazságtételre törekvő dél-afrikai rendszerváltástól.

„ideológiamentes” megközelítés idővel visszaütt. Már az 1990-es őszi taxisblokad világossá tette, hogy értékstandardok nélkül vannak és lehetnek olyan politikai erők, amelyek nem riadnak vissza a társadalom működésének teljes megbénításától sem annak érdekében, hogy részérdekeiket (*factio*) érvényesíthessék. A politikai szereplők pedig olykor még a minimális önmegtartóztatásra sem képesek, hisz vészhelyzetben nem lehet a fejükre olvasni azokat a nyilatkozatokat, melyeket a kiinduló helyzetben²⁴ tettek volna, elkötelezve magukat a rendszerváltás értékrendje mellett. A hatalom mindenkori birtokosai nem pusztán a jogkövető magatartást nem érzik mindig kötelezőnek magukra nézve, hanem hiányoznak belőlük azok a morális gátak, amelyek önbecsülésük feltételül szabnák a politikai önkorlátozás képességét. Így a mindenkori elvárás horizontot az épp uralkodó elit határozza meg – hiszen a közösség nem képes velük szemben saját közös értékrendjét mozgósítani.

6. A „TÖRZSI” MENTALITÁS OKOZTA MEGOSZTOTSÁG A MAGYAR TÁRSADALOMBAN²⁵

Tamás Gáspár Miklós volt az, aki a magyar politikai közösség éles megosztottságát valamifajta törzsi ellentétként, sőt törzsi háborúként értelmezte.²⁶ A politika törzsi háborúként való értelmezésének lényege, hogy a két részre szakadt politikai közösség vitája nem mai keletű, és nem is racionális természetű, hanem réges-régi, „törzsek közötti”, lényegében orvosolhatatlan szembenállás ez. A két törzs nem ideológiai (tehát érték)alapon különböztethető meg, hanem születési jogon. E megfogalmazás mutatja, hogy a gondolat hátterét természetesen a „zsidókérdés”, más néven „népi-urbánus vita” adja, ami viszont világossá teszi a szembenállás rasszista felhangjait is. A törzsi szembenállás végigkísérte a 20. századot, az e keretben gondolkodók szerint a társadalmat olyan skizma szakította ketté, amelyet orvosolni nem is lehet, mivel az nem politikai programok függvénye, hanem végső soron identitáskérdés. A törzsi háborúság vélelmével annál nehezebb szembe fordulni, mivel ráadásul a politikai elitek érdekeltek a skizma fennmaradásában, mi több, a magyar politika dinamikáját egyes elemzők szerint épp e törzsi szembenállás mindenkori állása határozza meg.

A fentiekből következően a magyar politikai közösséget vészes szakadék(ok) szabdalja(ák). Nemcsak az elit, de az őket támogató holdudvar és a szavazói kör is erőteljesen megosztott, annyira, hogy a vádak szerint már a civil, szakmai feladatok is párt-politikai (törzsi?) alapon valósulnak meg, s az emberek családi és baráti kapcsolataira is rányomja bélyegét politikai elköteleződésük.

Az értékkonfliktusok e perspektívából nézve valójában a törzsi szembenállás kifejeződési formái, fixálódtak, s már egymást generálják, a közös értékhorizont kialakulásának pillanatnyilag nem sok esélye kínálkozik. A politikai értékek is alárendelődnek a törzsi hovatartozásnak, a politikai „vezérek”, „törzsfőnökök” stratégiai vagy taktikai cél-

²⁴ John Rawls úgy mondta volna: a tudatlanság fátyla (*veil of ignorance*) alatt.

²⁵ Köszönettel tartozom Jakab Andrásnak, aki ennek a pontnak a témáját az előadás vitája során felvetette.

²⁶ TAMÁS GÁSPÁR Miklós: *Törzsi fogalmak I-II.* (Budapest: Atlantisz 1999). A szövegek egy része megjelent már a szerző korábbi, *Idola tribus* című könyvében is. uő.: *Idola tribus* [Magyar Füzetek könyvei, Dialogues Européens] (Paris: Malakoff 1989).

lal nyugodtan használhatnak olyan ideológiai patentokat, elemeket, amelyeket a másik tábortól oroztak el. Az (elvont) értékek világa, a politikai ideológia így – marxi fogalommal – pusztán „felépítmény”, avagy G. Fodor Gábor szavával „politikai termék”, amelyet hatalomtechnikai indokok magyaráznak, a híveket más nem befolyásolja saját vezetéik megítélésében, mint az, hogy sikeresek-e vagy sem a törzsi háború vezetésében.²⁷

Ebben a helyzetben teljesen felesleges azt kérdezni, hogy melyik „politikai oldal” miért felelős a kialakult krízishelyzetben. Nyilvánvaló, hogy a felek egymásra fognak mutogatni. A jobboldal a posztkommunista hadállásokat pellengérez ki, azzal érvelve, hogy a liberális erők – valamikor a Demokratikus Charta idején, 1993-ban – elvtelen megegyezést kötöttek a volt kommunista erőekkel, ennek eredményeként tudtak háromszor is hatalomra jutni, megőrizve a rendszerváltás előtti hadállásaik jó részét. A baloldal 2002 és 2010 között vitt „nemzetvesztő”, vagyis az egész politikai közösséget sújtó politikájával magyarázzák azt, hogy 2010-ben a választók súlyos vereséget mértek a balliberális pártokra, melyből mind a mai napig nem tudtak felállni azok. A másik oldalon a baloldali gondolkodásúak szólama – a nyugati sajtó és az európai politika meghatározó részével együtt – azt kérdezi, hogy vajon a 2/3-os felhatalmazás csakugyan legitimmé tette-e a jobboldal önkényes alkotmányozását, s a legfontosabb jogszabályok tudatos átszabását, s hogy vajon az ’egészpályás letámadás’ összeférhet-e az alkotmányos demokráciák működési elveivel.²⁸ A demokratikus intézményrendszer és a politikai szereplők letámadásának különösen brutális formáira látunk példákat a harmadik Orbán-kormány működésében. Ez a hatalomtechnika leginkább a „kopaszgató” néven emlegetett ügyben²⁹ válhat láthatóvá: a kormánypárt – kicsinyes politikai megfontolásokból elkövetett, de már korábban is előfordult – politikai otrombasága ekkor törhette át sokak ingerküszöbét.

7. A HAZAI POLGÁROSODÁS/MODERNIZÁCIÓ ÍVÉNEK MEGTÖRÉSE

A szembenálló felek konfliktusát törzsi háborúként leíró értelmezés fontos igazságot mondott ki a magyar politikai élet résztvevőivel kapcsolatban: hogy valójában nem a kimondott értékrendjük, hanem a fenti zsigeri konfliktus határozza meg politikai tájé-

²⁷ A törzsi háború felől is értelmezhető G. Fodor Gábor nagy vihart kavart interjúja, amelyben a jobboldali ideológus a következőket mondta: „A jobboldali értelmiségiek közül sokan vannak abban a tévedésben, hogy a „polgári Magyarország” hívószót politikai realitásnak gondolják, pedig az természete szerint politikai termék volt. Ők még ma is azt gondolják, hogy az 1998 és 2002 közti Magyarország valóban polgári Magyarország volt. Ez óriási tévedés.” NAGY Gergely Miklós: „A rendszer igazságait védem” [Interjú G. Fodor Gáborral] *Magyar Narancs* 2015/8. 2015. február 19. Lásd magyarnarancs.hu/belpol/a-rendszer-igazsagait-vedem-93802. Úgy tűnik, a miniszterelnöki tanácsadó valójában beismerte azt, hogy az értéktételezések csak politikai haszonszerzés céljára szolgáló termékek.

²⁸ Különösen erős érvet szolgáltatott e hazai baloldali és a nyugat-európai nézőpont hívei számára Orbán Viktor 2014-es tusnádfürdői beszéde, amelyben a miniszterelnök éles szavakkal kritizálta a liberális állammodellt, és igencsak pozitívan nyilatkozott az illiberális államok politikai gyakorlatáról. ORBÁN Viktor: „A munkaalapú állam korszaka következik” (2014), www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedeek-publikaciok-interjuk/a-munkaalapu-allam-korszaka-kovetkezik.

²⁹ 2016. február 23-án – mint utóbb kiderült – több Fradi biztonsági ember is benne volt abban a csoportban, amely a Nemzeti Választási Iroda előterében, visszaélve a tér szűkével, megakadályozta, hogy Nyakó István szocialista képviselő éljen állampolgári jogaival, és benyújtson egy népszavazási kezdeményezést.

kozódásukat. Ám a törzsi konfliktus mögött mégis meghúzódik egy szubsztanciális értékkülönbség is, amely a hazai polgárosodás (ez a jobboldal kedvelt kifejezése) vagy a modernizáció (ez a baloldali kifejezés) pályájának történelmi megtörésére vonatkozik, s annak jövőbeni kívánatos irányára vonatkozóan eltérő értékeket vall. A baloldali modernizációs diskurzusa a magyar történelmet zsákutcának látja, amelyből ki kell törni, s a múlt eltörlésére, de legalábbis radikális átalakításra, társadalmi mérnökösködésre van szükség az aktuális, kívánatos importmodell megvalósítása érdekében. A jobboldal szerint viszont a jelen, vagyis mindaz, ami új és jövőbe mutató, ijesztő és kerülendő, mindaz pedig, ami régen volt, eleve értékes. Ezek a jellemzők persze csak karikatúrái egy hiteles baloldali, illetve jobboldali politikának, s mint ilyenek, arra szolgálnak, hogy felhívják a figyelmet az egymással szemben álló táborokban valamilyen fajta egészséges önkritika szükségességére.

Ha érdemi párbeszéd alakulhatna ki e történelmileg kialakult kétféle szemlélet-, de legalábbis gyakorlati viselkedésmód között, és zsigeri reflexek helyett többet bízna a két tábor az artikulált érvek erejére, az valószínűleg a törzsi háború meghaladásának is jó szolgálatot tenne.

8. EURÓPAI EGYESÜLÉS: IDENTITÁS NÉLKÜLI KÖZÖSSÉGEK TALÁLKOZÁSA

Mint a fentiekből kiderült, az Európához fűződő viszony kérdése is élesen megosztja a magyarországi politikát. A kelet-európai országoknak majd másfél évtizedig kellett várakozniuk az Európai Unió előszobájában, mire bebocsátást nyertek. Ráadásul azok a túlzó remények, amelyeket az egyesüléshez fűztek, nyilvánvalóan nem valósulhattak meg az első néhány évben, épp ellenkezőleg: az egyesülés sok tekintetben terheket rótt az új tagországok gazdaságára és áttételesen a lakosságára is. Ennek megfelelően a régió országaiban igen hamar elszálltak az európai egyesüléssel kapcsolatos pozitív érzelmek, s egyre hangosabbá váltak a kiábrándultság szölamai. Magyarország e tekintetben az élvonalhoz tartozik: a magyar politikában könnyű volt EU-ellenes érzelmeket szítani a Moszkva–Brüsszel párhuzammal. Persze nyilvánvaló, hogy a geopolitikai párhuzam sántít, de ettől még politikai hatása nem alábecsülendő. Az is hozzátartozik a hiteles képhez, hogy a nyugati országok nem kezelték kellő érzékenységgel az új tagországoknak a kommunista múlttal kapcsolatos traumáját, s ezért könnyen visszhangra talált a kettős mércével kapcsolatos, kisebbségi érzésből táplálkozó politikai retorika.

A nyugati országoknak maguknak sem volt erős víziójuk arról, hogy az új Európa milyen értékrendre épüljön, merre fejlődhetne tovább. Az emberi jogi diskurzus ugyanis, amelyet a '68-as mozgalmakban nevelődött európai politikai erők erőltettek, nem volt képes az európai közösség egészét integrálni, és nem vezet policy-megoldásokhoz. A multikulturalizmus programja közben látványosan megbukott. Az Európa számára közös jövőképet vázoló vízió nélkül egyre jobban távolodnak egymástól az egyszerű szavazók és az európai politikai elit. Ha pedig az európai politikából hiányzik az értékelem, ez kisérték a létrejött intézményrendszer működésére, ami viszont

maga is hozzájárul ahhoz a percepcióhoz, amit a szakirodalom egyértelműen demokratikus deficitként emleget. Így Európát két véglet fenyegeti belülről: a populisták Európa-ellenesség retorikája, és a brüsszeli központi, hivatali arrogancia.

A külső fenyegetések közül kiemelkedik a népvándorlás fenyegetése. A menekültválsággal világossá vált, hogy Európa kelet-nyugati megosztottsága továbbra is fennáll: a kontinens régiói közötti fejlettségi különbségek eltüntetésére irányuló strukturális alapok nem tudták a bő egy évtizedes folyamat alatt kiegyenlíteni a gazdasági különbségeket, a politikai és véleményformáló elit pedig újratermelte a két fél közötti ideológiai-elvi különbségeket. Az európai értékközösség ezért továbbra is csak jóhiszemű remény vagy olcsó politikai propagandafogás, s ehelyett a kétsebességű Európa víziója kezd ismét határozottabb körvonallal kirajzolódni.

9. A FIDESZ KÍSÉRLETE AZ ÉRTÉKKÖZÖSSÉG MEGTEREMTÉSÉRE

A Fidesz kétharmados győzelmében a baloldal kirívó hibáin túl annak volt döntő szerepe, hogy Orbán Viktor a közösség érzetét tudta adni a Fideszt támogató tábornak. A 2002-es vereségből okulva létrehozott polgári körök szövetsége sikeresen tudta összehangolni az aktivisták kisebb köreinek erejét, s a régóta hiányolt közösség élményét adta a jobboldali hátországnak.³⁰ A három igenes szociális népszavazás pedig ezt az érzést kiterjesztette a kormánypártokkal szembenálló minden aktív választópolgárra, a törzsi háború mérlegét egyértelműen a Fidesz felé billentve. Így semmi meglepő nem volt abban, hogy 2010-ben narancssárgába öltözött az ország, s a Fidesz 2/3-os többségre tett szert, amit nemcsak a ciklus végéig tudott megőrizni, hanem – igaz, a parlamenti mandátumokat és a választókerületeket érdekei szerint manipulálva – 2014-ben meg tudta ismételni 2/3-os győzelmét.

Ebben a helyzetben a hagyományos politikai logika azt diktálta volna, hogy a győztes politikai erő fölényes győzelmét arra használja fel, hogy az ellentétes politikai oldal szavazói közül is nagyobb tömböket próbál leszakítani, gesztusokat gyakorolva a baloldali választók felé. Ez azt ígérte, hogy sikerül meghaladni a szekértábor-logikát, vagyis a törzsi háborúskodást. Nem így történt.

9.1. NER

Pedig sokak szerint a 2010-ben meghirdetett Nemzeti Együttműködés Rendszere (NER) épp erre a célra jött létre. Ám a Fidesz stratégiai alaposan elszámolták magukat, amikor arra számítottak, hogy a politikai megosztottságokon átívelő közösségi élményt rá lehet erőltetni a politikai közösségre. Kritikusai szerint a NER a politikai értékekkel való politikai manipulálás tipikus példája volt. Mindenesetre a NER egy olyan sikerületlen politikai propagandaeszköz maradt, mely még a Fidesz saját híveinek egy részét is taszította, hiszen mind bevezetésének erőltetése, kötelező előírása, mind pedig az azt megalapozó nyilatkozat nyelvezete (például amikor a „demokratikus

³⁰ A polgári körök gondolata háttérben ott rejlik a szabadság kis köreire vonatkozó bibói elképzelés.

népakarát alapján létrejött új politikai és gazdasági rendszert” emleget) a Rákosi-féle alkotmányozás önkényességére és kincstári optimizmusára emlékeztetett. Amikor a Schmitt Pál országgyűlési elnök által jegyzett dokumentum a rendszerváltást paktumnak nevezte, a 2010-es választást fülkeforradalomnak, akkor pedig a Fidesz választási kampányretorikáját emelte az állami protokoll rangjára, s ezzel épp az aktuálpolitikától független közösségi élmény spontaneitásától fosztotta meg a potenciális támogatókat, leleplezve a professzionálisnak gondolt politikai propaganda kiábrándító ügyetlenségeit, és a tényleges közösségteremtéstől távol eső szándékait.

9.2. AZ ALAPTÖRVÉNY

Azt el kell ismerni, hogy a Fidesz, s főként tekintélyelvű vezetője, Orbán Viktor helyesen érzekelte, hogy a magyar politikából milyen fokon hiányzik a közösségi élmény. A rendszerváltás idején elmaradt katarzist („Tetszettek volna forradalmat csinálni!” [Antall József]) ezért továbbra is politikai eszközökkel, politikai célból szerették volna kicsiholni a választók közösségéből. Ezért álltak neki a 2010-es 2/3-os többség birtokában az alkotmányozásnak: hogy megalkossák azt az alaptörvényt, amelynek ideológiájára – elképzelésük szerint – bátran támaszkodhat a politikai közösség egésze, s egy-egy tagja külön-külön is. Vagyis, az előző *Alkotmány* népszerűtlenségéből kiindulva, nem pusztán az egyéni jogvédelem ma divatos funkcióját tulajdonították az új *Alaptörvény*nek: az alkotmányozó hatalomnak az volt a célja, hogy a közösség egésze számára fontos értékeket is katalogizálja. E közösségi indíttatás magyarázza a *Nemzeti Hitvallás* címen megalkotott preambulomot: itt kifejezetten egy értékkatalógus lehetett a cél, egy olyan lista, amelyet politikai állásponttól függetlenül vállalhatónak szántak minden magyar polgár számára.³¹

A gondot az jelenti, hogy a legnemesebb gesztus értelmét is megkérdőjelezheti, ha elfogadásának módja nem megfelelő. Az *Alaptörvény* legfontosabb hiányossága, hogy elfogadásának körülményei közül hiányzik a közös akaratnyilvánítás: a politikai közösség egésze számára kizárólag az egyik politikai tábor nem tud érvényes értéktárat alkotni. Az alkotmányozás a minél teljesebb körű részvétel révén válhat legitimé, de a 2/3-os többség birtokában alkotmányozó kormánypártok nem törődtek ezzel a feltétellel, s ezért a létrejött dokumentum ma nem tekinthető mindenki által elfogadott alkotmánynak, hanem épp ellenkezőleg, sokan a törvényes felhatalmazással visszaélő alkotmányozás szimbólumaként tekintenek rá. Ez a felfogás persze változhat az idők során, előre nehéz megjósolni egy alkotmányos szöveg sorsát, de valószínűleg alapvető változásra lenne szükség a politikai erők közötti erőegyensúlyban, valamint a politikai közösséget megosztó konfliktus, a törzsi háború kezelésében ahhoz, hogy érdemi elmozdulást lehessen remélni a kérdésben.

³¹ A témáról szóló írásom HÖRCHER Ferenc: *A Nemzeti hitvallásról* in JAKAB András – KÖRÖSÉNYI András (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon és máshol. Politikatudományi és alkotmányjogi megközelítések* (Budapest: MTA TK PTI – Új Mandátum 2012) 287–309.

10. VAN-E ESÉLY A TÖRZSI ELLENTÉTEK SZABDALTA KÖZÖSSÉG ÉRTÉKKÖZÖSSÉGGÉ ALAKÍTÁSÁRA?

Írásunk végén fel kell tennünk a kérdést: milyen esély nyílik arra, hogy a magyar politikai közösségben a belső megosztottságon átívelő érték-közösség teremthető? Nyilvánvaló ugyanis, hogy amíg az a végletes megosztottság fogja uralni, nemcsak a magyar politikai élet fórumait, hanem a társadalmi viszonyokat is ez fogja jellemezni, addig a politikai közösség nem lesz képes az egészséges alkotmányos demokráciákra jellemző működésre. A traumákat viselő társadalomban a legtöbb egyén és kis-közösség olyan sebeket hordoz, amelyek megakadályozzák tisztánlátását, s annak a nemzeti vagy demokratikus minimumnak az elfogadását, amelyet már érték-közösségnek tekinthetnénk. Jelenlegi állapotában a magyar politikai közösség olyan végletesen megosztott, hogy nemhogy érték-közösségnek, tényleges politikai közösségnek is aligha nevezhető.

Pillanatnyilag a kormánypárt és legfontosabb vezetője, Orbán Viktor politikájára inkább a konfliktusgenerálás logikájára épül, s egyáltalán nem valamifajta dialógusképesség megteremtésére irányul. Úgy az Európai Unió belüli stratégiájában ezt érhetjük tetten, mint a menekülthullámmal való éles szembefordulásában: nem orvosolni kívánja a konfliktusokat, hanem újakat gerjeszt, hogy meghatározza a politika napi-rendjét, s így maga felé hajlítsa a befolyásolható választói tömegeket.

Pedig anélkül, hogy a kormányzat és pártja érdemi gesztusokat gyakorolna az ellenzék vagy legalább annak politikai hátországa – és a politikától eltávolodott fiatalabb generációk – felé, esély sincs a teljes közösség által vallható politikai értékvilág kialakítására. Ha a hatalom lemond arról, hogy nagyvonalúan és elegánsan beemelje az alkotmányba azokat a garanciákat, amelyek biztosíthatnák, hogy az ellenoldal is sajátjának tekinthesse az *Alaptörvényt*, akkor az ellentábor, sőt a politika iránt érdeklődő, de magukat el nem kötelező szavazók számára is csak az a remény marad, hogy a most regnáló politikai hatalom bukása után reméljenek valamifajta belpolitikai konszolidációt, amely az elmaradt értékalapozás pótlásának feltételét megteremtheti.

Ehhez persze arra van szükség, hogy a jelenlegi ellenzék ne a politikai bosszú esélyét lássa majd a politikai fordulatban, hanem annak lehetőségét, hogy a politikai közösség eddigi végletes megosztottságát valamifajta értékminimum elfogadása révén orvosolhatja. A politikai realisták ezt azzal egészíthetik ki, hogy egy új érték-katalógusnak minél rövidebbnek kell maradnia, hiszen a megegyezés esélye csak tovább csökken, ha az érték-katalógus bővül. A politikai értékek túlélését nem a szerződés papírja garantálja, csak a hosszú távon érvényesülő, cselekvésben testet öltő konvenciók, a politikai kultúra sokszor ki sem mondott normái tudják fennállásukat és folytonosságukat biztosítani. Vagyis így is, úgy is igencsak hosszú és rögzös út áll a magyar politikai közösség előtt, ha a közösség számára oly ártalmas törzsi háborút szeretné lezárni, s elindulna a polgárosodás/modernizáció legalább bizonyos fokig egyeztetett irányába. E tekintetben a népvándorlás súlyos kockázata egyelőre további nehezítő tényező, bár elvileg lehet kiindulópontja, külső kényszerítő ereje is a belső kiegyezésnek.